

# Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica 16 (2021)

ISSN 2083-1765

DOI 10.24917/20831765.16.19

**Włodzimierz Wysoczański**

ORCID 0000-0003-3516-3240

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska

## POKORA i POKORNOŚĆ w polszczyźnie (w świetle jednostek kolokacyjnych, frazologicznych i paremicznych)

**Słowa kluczowe:** pokora, pokorność, język polski, jednostki wielowyrazowe, analiza semantyczna

**Keyword:** humility, being humble, Polish language, multi-word units, semantic analysis

### Wprowadzenie

U progu przedkładanych rozważań zasadne jest wyakcentowanie – stawianego już – pytania „czy jest sens mówienia i pisania o pokorze. Przecież mamy XXI wiek, szalony wiek atomizacji, automatyzacji, ekspansji elektronicznych maszyn. Czy jest gdzieś tu jeszcze miejsce na pokorę?” (Janukowicz 2008: 11), tym bardziej, że „O cnocie pokory nie mówi się zbyt wiele w naszych czasach, ponieważ pokora jest dobrem wewnętrznym człowieka, a człowiek współczesny skierowany jest przesadnie w stronę świata zewnętrznego i interesuje go rozwój techniki, ilość produkcji i podbijanie przyrody” (Majkrzak 1999: 15–16). Wskazane w tytule zamierzenie badawcze wymaga wprowadzającego zarysowania kwestii związanych z podejściem do pokory oraz jej rozumieniem. Ponieważ kośćcem materiałowego oglądu będą wielowyrazowe jednostki języka, toteż konieczne jest tu przynajmniej ogólne przybliżenie ujmowania pojęcia POKORY ze stanowiska językoznawczego, nie wchodząc w dobrze rozpoznane filozoficzne wymiary pokory, a sygnalizując tylko religijne jej aspekty, tj. pokory: będącej cnotą chrześcijańską, zajmującej „pozycję królowej wszystkich cnót moralnych”, której „podstawą jest prawda” (Majkrzak 1999: 18), będącej „drogą do prawdy”, właściwej „tym, którzy wznosząc się duchowo, wstępują ze stopnia na stopień, czyli z cnoty na cnotę, aż do szczytu pokory, skąd jakby z Syjonu, albo lepiej: z wysokości kontemplacji – oglądają prawdę”, pokory „dzięki której człowiek, poznawszy się dokładnie, widzi swą marność” (Bernard z Clairvaux 1991: 16), pokory kojarzonej z unізieniem („z języka łacińskiego – *humilitas*, oznacza unізienie (*humus* = bliski ziemi, należący do ziemi)”, Majkrzak 1999: 18), wszelako niebędącym „całkowitym zaprzeczeniem pokory”<sup>1</sup>, a pokory, która jest

<sup>1</sup> A więc pokory nie sprowadzanej do „zewnętrznej postawy ze zwieszoną głową i duchowego nastawienia w stylu: «przepraszam, że żyję», ani łączącej się „z obrazem człowieka,

„fundamentem autentycznego przeżywania tego, co jest wartościowe i dobre”, bez której „nie ma prawdziwej miłości, nie ma odkrycia prawdy, nie ma prawdziwej wiary, nadziei i ufności”, pokory dającej „wolność od zamartwiania się tym, jak nas widzą i oceniają inni”, będącej „fundamentalną postawą chrześcijanina”, tylko w której „możemy prawdziwie otworzyć się na spotkanie z Bogiem” (Zatorski 2008: 9), wreszcie pokory, która „zawsze pozostaje darem Chrystusa”, która – ta prawdziwa – „nie dopuszcza zazdrości, ale cieszy się zawsze dobrem drugiego, gdziekolwiek je znajduje” (Janukowicz 2008: 27, 35). Ostatnia konstatacja dotycząca teologicznej cnoty pokory pozwala uwydatnić, że „Do pojęć z zakresu moralności należą przede wszystkim nazwy postaw, cech ludzkich bezpośrednio warunkujących autentyczne dążenie do dobra drugiego człowieka”, stwierdzając zarazem, że zaistnienie takich relacji międzyludzkich i ich trwałość – wraz ze skromnością, odpowiedzialnością, wiernością i otwartością oraz „z cechami zapewniającymi klimat prawdy w relacjach międzyludzkich, m.in. uczciwością, szczerością” – gwarantuje właśnie pokora (Puzynina 1992: 157–158). Uściślając, chodzi o kategorię postaw, nazywanych postawami woli lub umysłu, z którymi wiążą się wszelkie moralne cnoty (Grzegorzczuk 1989: 190), umiejscawiając pokorę wśród „postaw wyrównujących napięcie między podmiotem a otoczeniem”, toteż „Postawa pokory jest wyrazem ustosunkowania się nie tylko do części rzeczywistości, ale do całości świata otaczającego, zarówno ludzkiego, jak i pozaludzkiego”, jest więc „postawą otwartą o dużym podkładzie intelektualnym, opiera się bowiem na akceptacji życia, świata, skierowanych ku nam wyzwani, a nie na negowaniu i pretensjach do świata i ludzi. Ma zatem charakter postawy duchowej” (Janukowicz 2008: 156, 158). Analiza definicji wyrazu *pokora* w słownikach języka polskiego, znaczeń derywatów od tego wyrazu, form pokrewnych, niektórych jednostek ustabilizowanych, a także kontekstów, w których pojawia się wyraz *pokora*, pozwala skonstatować, że „Rysuje się głębokie pęknięcie między teoretycznym traktowaniem pokory jako najwyższej cnoty i podejściem do niej z punktu widzenia potrzeb życia codziennego. W potocznym rozumieniu pokora kojarzy się z bezbronną cichością, potulnością, uległością, uniżonością” (Minikowska 1995: 111). Z kolei uwzględniając „znaczenie wyrazu nazywanego to pojęcie w różnych językach słowiańskich” oraz próbując „relację między *pokorą* a *pychą* ustawić nie na zasadzie przeciwstawności, lecz sprzeczności”, definiuje się pokorę jako będącą zaprzeczeniem zarówno pokory w rozumieniu niedocenywania siebie, rodzącego tendencję do poczucia niższości, jak i pychy, uznając ostatecznie, że pokora „to stan psychiczny cechujący się równowagą wewnętrzną, umiarem i obiektywizmem w ocenie siebie i innych. Definicja ta zbliża się do teologicznej wersji pokory, co nie jest bez znaczenia dla wyrazu wyrosłego z kręgu terminologii chrześcijańskiej” (Minikowska 1995: 124, 131, 136). Uogólniając: „Pojęcie pokory jest głęboko zakorzenione w religijnym poglądzie na świat, a ściślej w chrześcijaństwie”, toteż „Bez uznania chrześcijańskiej postawy wobec świata [...] postawa pokory nie przedstawiałaby wyraźnej wartości pozytywnej”, natomiast „Ujmowany poza kategoriami religijnymi stan pokory zbliża się z jednej strony do kompleksu

---

który się wycofuje, nie zabiera głosu”, ani też kojarzonej „z postawą pomniejszania siebie, ustępowania we wszystkim innym, z zakompleksieniem” (Zatorski 2008: 7–8).

niższości wobec innych ludzi (stanu niewątpliwie z punktu widzenia psychologii negatywnego)", z drugiej zaś strony „do postawy bierności, potulności aż do uniżoności i służalczości wobec ludzi wyżej postawionych, a więc również stanu moralnie negatywnego” (Grzegorzczkova 1993: 24).

Przyjmując, że „Dla językoznawcy problematyka wartości przesunięta zostaje na teren języka”, sprawą pierwszorzędną „staje się wyjaśnienie treści wyrażen, którymi się posługujemy wypowiadając sądy wartości dotyczące”, przy czym konieczna jest akceptacja lub wybór przesłanki ontologiczno-metafizycznej wartości, żeby językoznawca mógł „zadanie swoje zrealizować” (Zaron 1985: 17). Nie wchodząc tu w złożoność wielu kierunków współczesnych teorii semantycznych (zob. Grzegorzczkova 1990: 64–89), w odniesieniu do „ujmowania wartości obecnych w języku” przywołać trzeba stosowany sposób analityczno-semantyczny, tj. „swoiste dociekania semantyczne dotyczące m.in. nazw takich, jak *dobro* czy *szczęście*"; w jednym z podejść jest to „niejako czysta semantyczno-leksykalna analiza słów nazywających wartości. Celem takiej analizy jest podanie precyzyjnej definicji, dzięki której możliwe jest uchwycenie istoty nie tyle słowa, co raczej kategorii przez to słowo nazywanej” (Zgółka 1991: 10). W przedkładanym wyłożeniu POKORY i POKORNOŚCI<sup>2</sup> w dawnej i współczesnej polszczyźnie w świetle związków wielowyrazowych – kolokacji, frazeologii i paremii<sup>3</sup> zmierzać będziemy w dociekaniach semantycznych do ujawnienia utrwalenia tych pojęć w świadomości użytkowników języka.

## POKORA<sup>4</sup>

Analizowane związki wielowyrazowe ukazują pojęcie POKORY wielostronnie. Wydzielają się tu dwie zasadnicze płaszczyzny: przejawów postawy pokory człowieka oraz charakterystyki pokory z wieloaspektowym ich wypełnieniem.

<sup>2</sup> *Słownik staropolski* notuje wyrazy: *śmiara* 'uznawanie własnej niższości, uległość, pokora, *animushumilis, demissus, humilitas*', *pokora* (1428; tu i dalej uwzględnia się podawane w źródłach datowanie) 'uznanie własnej małości, niższości, uległość, brak zarozumiałości, *animisubmissio, humilitas*' oraz *pokorność* (XV w.) 'uznanie własnej małości, niższości, uległość, brak zarozumiałości, *animisubmissio, modestia, humilitas, mansuetudo*' [1], przy czym „w ciągu wieku XV wyszedł z użycia całkowicie wyraz *śmiara* [...] i został zastąpiony przez wyraz *pokora*" (Grzegorzczkova 1993: 29). Por. też stanowiska: *pokorność* – od *pokorny, pokora* [5], *pokorność* poch. od *pokorny* [8].

<sup>3</sup> Przyjmuje się tu traktowanie kolokacji jako jednostek włączających „zarówno związki luźne, jak i związki łączliwe” (w rozumieniu Stanisława Skorupki) z wyłączeniem „w większości wypadków” tych związków, „które są skrajnym przykładem zupełnie luźnej, niczym nieograniczonej łączliwości” (Przybylska 2020: 44–45). Jednostki frazeologiczne i paremiczne spaja przyjmowana perspektywa frazeologii poszerzonej, zob. Müldner-Nieckowski 2007: 67. Wyekscerpowany materiał słownikowy uwzględnia połączenia z komponentem *pokora* i *pokorność* oraz jednostki z odwołaniem do pokory i pokorności zawartym w eksplikacjach znaczeniowych.

<sup>4</sup> Dokonane w przeprowadzanej analizie leksykalno-semantycznej rozzłonkowanie wewnętrzne obu segmentów analitycznych (POKORA, POKORNOŚĆ) oraz nadane śródtytuły odzwierciedlają wydobyte w odczytaniu semantyki składniki znaczeniowe rozpatrywanych jednostek.

## POSTAWA POKORY

### Ku pokorze

Jednym z ważnych przejawów pokory jest nastawienie na nią. Uwidacznia się otwartość na pokorę, por. *dać się w pokorę* [2]<sup>5</sup>, *podać się [komu] w pokorę* [2]. Wyraźnie zaznaczone jest nabywanie przez człowieka pokory na drodze: uczenia się jej, por. *uczyć się pokory* [2, 8], 'doznając przykrości, starać się rozumieć swoje położenie i panować nad uczuciami' [13], *uczyć się [od kogoś] pokory* [8], *nauczyć się pokory* [2], *nauka pokory* [2, 9], *Życie nauczyło go pokory* [7]; przymnażania jej, por. *nabrać pokory* [9]. Nakierowanie na pokorę może pochodzić od innych poprzez: inspirowanie do niej, przede wszystkim pobudzanie, skłanianie do niej, por. *pobudzać ku pokorze* [2], *skłaniać do pokory* [9], wzywanie do niej, por. *napominać do pokory* [2], *napominać ku pokorze* [2], *napominać ku pokorze serdecznej* [2]; przydanie jej, por. *nieść pokorę* [2], *nakłaść pokorę* [2]; uczenie jej, por. *pokory nauczać* [2]<sup>6</sup>, *uczyć pokory* [9]; *uczyć [kogoś] pokory* 'poniżyć kogoś, zmuszać do uległości, żeby pokazać swoją wyższość'; 'wywierać presję na kogoś, żeby mu wpoić szacunek do czegoś' [13], *nauczyć pokory* [2, 9], *lekcja pokory* [7, 9], *szkoła pokory* [9], *utrzeć [komu] rogów* (1564), *rogów przytrzeć* (1583) 'poskromić kogoś, nauczyć posłuszeństwa, pokory' [11], *pokazać [komuś] miejsce w szyku* 'dać komuś do zrozumienia, że nie jest nikim ważnym, nauczyć kogoś pokory' [15]; domaganie się jej, por. *wymagać pokory* [9]; żądanie jej, por. *zmusić [kogoś] do pokory* [8].

### Bycie w pokorze

Wielostronnie utrwalony został stan pokory człowieka. We wskazaniu na właściwości charakteru człowieka akcentowana jest obecność pokory, por. *mieć pokorę* [2], *mieć w sobie pokorę* [2], z występowaniem pokory podkreślana jest skłonność do jej wyrażania, por. *duch pokory* [2, 5, 9, 12], *pokora ducha* [9]. Rejestrowane jest osiągnięcie wyższego poziomu pokory, powiększanie jej, w szczególności: wzrastanie w pokorze, por. *rość w pokorze* [2]; zwielokrotnianie pokory, por. *pomnażać się w pokorze* [2]; rozwijanie pokory, powiększanie jej, por. *rozmnożenie pokory* [2]. Odnotować trzeba pogłębianie w sobie pokory, utrwalanie jej: umacnianie się w pokorze, por. *zachować pokorę* [2, 9], zaprzysiężenie pokory, por. *śluby zakonne* [4], *ofiara życia zakonnego* 'dobrowolne skazanie się na ubóstwo, pokorę itd.' [4], *ślub pokory* [12]. Utrwalony został stopień czyjejs pokory: bezmierny, por. *owca pokory* [2]; najwyższy, zupełny, por. *napełniony pokory* [2], *pełen pokory* [9], *mistrz (wszystkie) pokory* [2]. Zauważone zostało ubywanie pokory w określonych uwarunkowaniach, por. *Cnota nogę złamała, z prawdy dno wypadło, a pokorze u dworu już barzo nadbladło* (1618) [11], *Cnota nogę złamała, z prawdy dno wypadło, A pokorze u dworu już bardzo nabladło* [3], *Cnota, praca i pokora upada bez promotora* (1844) [11]. Poświadczany jest brak pokory, por. *bez (cienia, krzty, odrobiny) pokory* 'niepokornie, śmiało' [13], *brak pokory* [9].

<sup>5</sup> Przykłady opatrzone są oznaczeniami cyfrowymi (od 1 do 17) wskazującymi na źródło materiału, zob. Źródła.

<sup>6</sup> W przywoływanych jednostkach zasadniczo nie jest uwzględniany szyk zmienny, por. *pokory nauczać, nauczać pokory* [2].

Ważne są wskazania na czyjaś pokorę, por. *pokora* [czyja] [2]. Konkretyzacje tych ukazań odnoszą się do sfery wiary i religii<sup>7</sup>, por. *krześcijańska pokora* [2], *pokora chrześcijańska* [2, 4, 5, 9], *pokora Jezusa* [9], *pokora panny (Maryjej)* [2], *pokora patryjarchy* [2], *pokora święta* [5], *pokora Franciszka świętego (1620)* [11], *papieska pokora* [2], *pokora papieża* [2], *pokora papieża rzymskiego* [2], *mnichowska pokora* [2], a także innych kręgów, por. *matki pokora* [2], *pokora człowieka* [9], *zwierzchnia pokora* [2], *żebacza pokora* [2], *pokora ucznia* [9].

### Pokora w życiu człowieka

Postawa pokory w życiu człowieka wyrażana jest różnorodnie. Zauważalne jest uzewnętrznianie się pokory, por. *pokazuje się pokora* [2], *pokazała się pokora* [2]<sup>8</sup>. Poświadczane jest okazywanie pokory, por. *okazywać pokorę* [2], *pokazywać pokorę* [2], *pokazać pokorę* [2], *okazać pokorę* [9, 12], *udać się w pokorę*, *uderzyć w pokorę* 'upokorzyć się' [6], *uderzyć w pokorę* 'okazać pokorę' [7, 8, 16]; [ktoś] *uderza/ uderzył w pokorę* [9]. Różnorodnie są eksponenty pokory, por. *akt pokory* [5, 9, 12], 'czyn będący wyrazem uległości, uniżenia, szacunku' [13]; *znak pokory* [9], *na znak pokory* 'żeby wyrazić pokorę' [13]; *wyraz pokory* [9], *jakiś wyraz objawia* [co] (np. pokorę) [12]; *postawa pokory* [9]; *przykład pokory* [9]; *wzór pokory* [9]; *gest pokory* [9], 'ruch ręki, głowy, ciała wyrażający pokorę; czyn wyrażający pokorę' [13]. Bogato przedstawione są konkretne oznaki pokory, można je zgrupować w kilka kompleksów. Pokora objawiana jest przez określone czynności nakierowane na siebie, por. *włożyć (sobie) pas na szyję* 'na znak bezbronności, pokory' [2]; *posypać (sobie), posypywać głowę popiołem* 'uznać swą winę, wyrazić, wyrażać żal i skruchę, ukorzyć się, żałować' [14], albo zorientowane na innych, por. *nogi myć, omywać, omyć, obmywać, obmyć, umywać, umyć, wymywać* [2]; *nog umywanie, umycie* [2]; *nogi umyte* [komu, czyje] 'znak pokory, uszanowania, gościnności' [2]. Okazywanie pokory wobec kogoś oddają skonwencjonalizowane gesty kinestetyczne z lokalizacją do: uszu, por. *kłaść uszy po sobie* [8], *kłaść, położyć, stulić, spuścić uszy po sobie* [15]; czoła, por. *bić czołem pokłony* [8]; głowy, por. *nakłonić głowę ku ziemi* [2], *pochylić, ugiąć głowę na znak pokory* [8], *chylić głowę z pokorą* [8], *opuszczać, pochylać, skłaniać, spuszczać, zwieszać głowę* 'zginać szyję tak, żeby patrzeć w ziemię, zazw. okazując w ten sposób pokorę a. przykre uczucie' [13]; kolana, por. *podjęcie kogoś pod kolana* 'chwycenie, objęcie, uściśnięcie komuś kolan, jednocześnie kłaniając się nisko, na znak szacunku, pokory itp.' [8], *czołgać się* [przed kimś, czymś] *na kolanach* [13], *padać, paść, rzucać, rzucić się* [przed kimś, czymś] *na kolana* 'okazywać pokorę, uległość wobec kogoś, zwykle po to, by coś uzyskać' [15]; nogi, por. *podjęcie kogoś pod nogi, za nogi* [8], *upadać, upaść* [komu] *do nóg* 'rzucać się do nóg, wyrażając prośbę, podziękę,

<sup>7</sup> W wyróżnianym przy rekonstrukcji chrześcijańskiego rozumienia pokory centrum znaczeniowym wyrazu *pokora* uwydatnia się powtarzające się w znaczeniach wyrazów *humilitas, smirenije, pokora* następujące składniki: poczucie (świadomość) własnej małości, ograniczonego i uzależnienia od rzeczywistości przekraczającej człowieka (losu, Boga); zgodę na ten stan; widzenie świata (siebie i innych ludzi) w tej perspektywie (Grzegorzczkowska 1993: 30).

<sup>8</sup> Wskazywane są także okoliczności ujawniania się pokory w sferze pozaludzkiej, por. *Czułość z przymuszenia u konia, przyjaźń z bojaźni u człowieka, pokora w dole u wilka – wszystko to niepewne rzeczy* (1600) [11].



pokorę, cześć' [12]; stopy, por. *upadać, upaść* [komu] *do stóp* [12], *objąć czyje stopy* [12]. Pokorę wyraża określona postawa, por. *krzyżem leżeć z pokorą* [12], *upadać, upaść krzyżem* 'kłaść się rozkrzyżowawszy ramiona na znak pokory' [12]; *czołgać się* [przed kimś, czymś] *na klęczkach* 'wyrażać w ten sposób pokorę, poddaństwo' [13]. Pokora wobec kogoś manifestowana jest w zwyczajowym geście zdjęcia nakrycia głowy, por. *zdyć czapkę z pokorą* [8].

Z przedstawionymi wyżej formami okazywania pokory koresponduje demonstrowanie pokory w aktach ukorzenia się, por. *ukorzyć się, siebie* 'okazać pokorę, uległość, niższość' [1], upokorzenia się, por. *upokorzyć się* 'poniżyć się, okazując pokorę, skrucę, uległość' [8], poniżenia się, por. *poniżyć się* 'umniejszać swoje znaczenie, ważność; upokarzać się; *sehumiliare*' [2]<sup>9</sup>. Ilustrują to następujące kolokacje: *pokorą się poniżyć* [też: komu] [2], *pokorę wyrządzać* [2], *uderzyć w pokorę* [8, 12], *udać się w pokorę* [12]. W szczególności dotyczy to publicznego upokorzenia się, także w sensie prawnym, por. *pokorę czynić, uczynić* [1, 2], *pokorę działać, udzialać* [2]. Skonwencjonalizowały się znaki upokorzenia się, por. *ugiąć czoła* [12], *uszy, słuchy po sobie* [12], *kłaść, położyć uszy, słuchy po sobie* 'ustąpić, upokorzyć się' [12], *ugiąć głowę, głowy* [przed kim] 'uznać czyjąś wyższość; upokorzyć się' [12], *zgiąć skroń* [przed kim] [12], *naginać, ugiąć, zgiąć* [przed kim] *karku* 'ulec komu, poddać się czyjej woli; upokorzyć się' [12], *uchylać, uchylić karku* 'upokorzyć się, ugiąć się, ustąpić' [12], *ugiąć karku pod jarzmo* [przed kim, przed czym] 'poddać się; upokorzyć się' [12], *ugiąć szyi pod jarzmo* [przed kim, przed czym] 'poddać się; upokorzyć się' [12], *leżeć u czyich stóp* [12], *iść, pójść do Canossy* 'upokorzyć się, uznając swój błąd' [14, 15]. Wskazywani są ci, przed którymi następuje upokorzenie się, por. *upokorzyć się* [przed kim] 'ukazać pokorę' [12], a mianowicie: *upokorzyć się przed nauczycielem* [8], *upokorzyć się znajomym* [8], *upokorzyć się przed otoczeniem* [8], *upokorzyć się wobec przeciwnika* [8], *upokorzyć się wobec konkurenta* [8], *upokorzyć się wobec wroga* [8]. Ujawnia się również środek wykorzystany do upokorzenia się, por. *upokorzyć się* [czym] 'poniżyć się; okazać pokorę' [12], a mianowicie: *upokorzyć się płaczem* [8], *upokorzyć się prośbą* [8], *upokorzyć się błaganiem* [8].

Jak wspomniano wyżej, pokora przejawia się w działaniu, postępowaniu. Zebrany materiał odzwierciedla wyraziście człowieka w postawie pokory, por. *w pokorze unizony* [2], *unizony z pokorą* [2], *z pokorą się unizować* [2], *w pokorze żyć* [2], *żyć z pokorą* [2], *w pokorze trwać* [2], *trwać z pokorą* [2]. Uwydatnione zostało realizowanie czegoś w pokorze, czyni spełniane przez człowieka w pokorze, por. *w pokorze* [czyjej; zawsze: swej, swojej] [2], *w pokorze* [2], 'pokornie' [12], *w pokorze ducha* 'z wielką pokorą, bardzo potulnie, ulegle' [6, 8, 13, 16], *z pokorą*, por. *z pokorą* '(cum) humilitate' [2], *z powodu swej pokory, będąc pokornym*, por. *z pokory* [2], *mając na celu pokorę*, por. *dla pokory* [2], także o określonym charakterze, por. *w świętej pokorze* [2], *w uprzejmej pokorze* [2], *z chrześcijańską pokorą* [2], *z niewysłowioną pokorą* [2], albo o dużej intensywności i zakresie, por. *w wielkiej pokorze* [2], *z wielką pokorą* [2], *z wielkiej pokory* [2], *z głęboką pokorą* [2], *z wszelką pokorą* [2].

<sup>9</sup> Por. tu: *unizować się, siebie* 'okazać swoją niższość, pokorę, uległość, upokorzyć się' [1], *uśmi(e)rzyć się* 'okazać pokorę, uległość, niższość' [1].

W pokorze dokonywane są określone akty: prośby, por. *w pokorze prosić* [2], *prosić* [o coś] *w pokorze* [8], *prosić* [kogoś o coś] *w pokorze*, *z pokorą* 'pokornie, uniżenie; wyrażając szacunek, uległość i zazw. nadzieję' [13], *z pokorą prosić* [także: aby, by, żeby, iżby, iżeby, o co, za kogo, za co, czego od kogo], *z pokorą prośby czynić* [2]; błagania, por. *błagać* [o coś] *w pokorze* [8], *błagać* [kogoś o coś] *w pokorze*, *z pokorą* [13], *ubłagać pokorą* [2]; modlitwy, por. *w pokorze modlić się* [2], *w pokorze ofiarować modlitwy* [2], *z pokorą modlitwę czyniący* [2]; wzywania, por. *wzywać z pokorą* [2]; ofiarowania, por. *ofiarować w pokorze* [2]; podziękowania, por. *dziękować w pokorze* [2], *z pokorą dziękować* [2]; chwalenia, por. *chwalić z pokorą* [2]; uwielbienia, por. *w pokorze ducha wielbić* [kogo] [12]; wyznania czegoś, por. *wyznać z pokorą* [9], zwłaszcza błędu, por. *wyznawać błąd swój z pokorą* [5]; przyznania czegoś, por. *przyznać z pokorą* [3, 9]; przeproszenia, por. *przepraszać z pokorą* [8]; pytania, por. *pytać z pokory* [2]. Pokora aktualizuje się w sieci relacji międzyludzkich w: mówieniu, por. *mówić z pokorą* [2], *powiedzieć z pokorą* [3, 9], *powiedzieć* [coś] *z pokorą* [8]; słuchaniu, por. *słuchać z pokorą* [2], *słuchać* [kogo] *z pokorą* [5], *wysłuchać z pokorą* [9]; spojrzeniu na kogoś, por. *spojrzeć* [na kogoś] *z pokorą* [8]; kłanianiu się, por. *klaniać się z pokorą* [8], *pochylić się z pokorą* [9].

Pokora w przejawianej woli człowieka jest obecna w przyjmowaniu czegoś, por. *z pokorą przyjmować* [2], *z pokorą przyjmowany* [2], *z pokorą przyjmować coś* [7], *przyjmować* [coś] *z pokorą* [8, 9], 'pokornie poddawać się losowi, rozumnie akceptować coś przykrego, dotkliwego; odbierać coś od kogoś z uniżonością' [13], *z pokorą przyjąć* [12], *przyjąć* [co] *z pokorą* [9, 12], *w pokorze ducha przyjąć* [co] 'z wielką pokorą, bardzo potulnie, ulegle' [12], *nastawić szyję z pokorą* [2]. Pokora uobecnia się w znoszeniu czegoś, por. *z pokorą nieść* [2], *z pokorą nosić* [2], *z pokorą znosić* [2], *znieść z pokorą* [12], *w znosić* [coś] *z pokorą* [8, 9], 'pokornie poddawać się losowi, rozumnie akceptować coś przykrego, dotkliwego' [13], *znieść w pokorze* 'wytrzymywać, przetrzymywać; cierpieć' [12], *strzymać z pokorą* [2], szczególności cierpienia, por. *cierpieć w pokorze* [3, 7], *z pokorą ci(e)rpieć* [2], *z pokorą ucierpieć* [2]; swojego krzyża, por. *nieść z pokorą swój krzyż* [7]. Pokora zauważalna jest w płaczu, por. *płakać z pokorą* [2], upadku, por. *upaść z pokorą* [2], staniu, por. *stać z pokorą* [2], czekaniu, por. *czekać z pokorą* [9]. Pokora uwidacznia się w podaniu komuś, por. *poddawać się, poddać się z pokorą* [2], *poddać się z pokorą* [komu] [2], w podchodzeniu do czegoś, por. *z pokorą podchodzić do czegoś* [7], *podchodzić* [do czegoś] *z pokorą* [9], w odnoszeniu się do czegoś, por. *odnosić się* [do czegoś] *z pokorą* [9], w korzystaniu z czegoś, *w pokorze używać* [2], *używać z pokorą* [2]. W pokorze odbywa się jakaś aktywność, por. *czynić, uczynić z pokory* [2], *czynić z pokorą* [2], *w pokorze czynić* [2]; *wyrządzać z pokory* [2], *robić* [coś] *z pokorą* 'robić coś wbrew sobie, ale bez gniewu, bez negatywnych emocji' [13]. Pokora przejawia się w wspieraniu kogoś, por. *wspomagać z pokorą* [2], w posługiwaniu, por. *służyć z pokorą* [2], *służyć w pokorze* [2], w pomaganiu komuś, por. *prowadzić z pokorą* [*prowadzić* – 'iść (a. jechać) z kimś do określonego miejsca'] [2]. Pokora uwyrażniana jest w sytuacjach różnych zachowań, por. *iść pokorą* [2], *chodzić w pokorze* [2];

w pokorze przyść [2]; przyść z pokorą [2], nawiedzać z pokorą [2], przystąpić z pokorą [2], opuścić z pokory [2], uciec się z pokorą [2], wrócić z pokorą [9]. Obecność pokory podkreślana jest w wykonywaniu czegoś, por. pisać z pokorą [2], w określonym miejscu, por. *W cichości bez gości, w komorze w pokorze* [10].

W analizowanym materiale uwidacznia się nakierowanie pokory na innych, por. *pokora ku komu* [2], *pokora wobec* [kogoś] [13]. W utrwaleniu językowym postawa pokory odnoszona jest do Boga, por. *pokora wobec Boga* [9], człowieka, por. *pokora wobec człowieka* [9], widza, por. *pokora wobec widza* [9]. Uchwyczone zostało nakierowanie pokory na coś, por. *pokora ku czemu* [2], *pokora w czym* [2], *pokora wobec* [czegoś] [13]. Spektrum takich odniesień jest bogate i dotyczy najogólniej: wszechświata, por. *pokora wobec świata* [9], *pokora wobec natury* [9], *pokora wobec przyrody* [9], *pokora wobec żywiołu* [9]; bytu człowieka, por. *pokora wobec życia* [9], *pokora wobec losu* [9], *pokora wobec rzeczywistości* [9]; mocy, por. *pokora wobec potęgi* [9], *pokora wobec wielkości* [9]; dziejów, por. *pokora wobec historii* [9]; władania, por. *pokora wobec władzy* [9]; sztuki, por. *pokora wobec sztuki* [9], *pokora wobec dzieła* [9]; dysputy, por. *pokora w dyskusji* [9].

Wyraziste jest odwoływanie się do pokory, odniesienie do niej. Dotyczy to wyjściowości jej statusu – zaczynania, rozpoczynania od niej, por. *począć od pokory* [2]; proszenia o nią, por. *prosić pokory* [2]; mówienia o niej, *mówić o pokorze* [9]; wzgardzenia nią, por. *wzgardzać pokorą* [2]; udawania jej, por. *kłamać pokorę* [8]; *udawać pokorę* [9, 12]; wynaturzania jej – nadawania jej charakteru obłudności, por. *wilcza pokora* (1579) [2, 3, 12]; *udana pokora* [12]; waluowania pokory ze względu na jej opłacalność w życiu: pokora popłaca, por. *Niedaleko zajdzie w świecie, kto nie ma giętkości w grzbiecie* [8], bardziej opłaca się pokora niż zuchwałość, por. *Pokorne ciele dwie matki ssie* [16]; ewaluacji pokory ze względu na jej nieopłacalność: w odniesieniu do dzieci, por. *Igła przez końca, niebo przez słońca, przez pokory dzieci, przez owocu drzewo, przez zwonów wieże, przez zbroje żołnierze, kłosa przez nasienia – niewarte spomnienia* (1883) [11]; w określonych uwarunkowaniach – nie ma „wzięcia”, nie popłaca na dworze: wraz z cnotą, por. *Cnota i pokora nie ma miejsca u dwora* (1618) [3, 10, 11, 12], *Cnota, pokora, nie ma miejsca u dwora* [5], *Cnotę, pokorę wyszydziły dwory* (1606) [11], wraz z prawdą, por. *Prawda, pokora nie ma miejsca u dwora* (1632) [3, 10, 11], wraz z pobożnością, por. *O pobożność przy pokorze trudno bywa w każdym dworze* (1786) [11], *O pobożności przy pokorze trudno bywa w każdym dworze* [10], wraz z trzeźwością, por. *Trzeźwość, pokora – rzadka u dwora* (1895) [11]; bardziej popłaca szlachetna duma niż służalcza uniżoność, por. *Hardość w porę nad pokorę* (1898) [11]; uznania jej za cnotę, por. *cnota pokory* [2, 9]; traktowania jej jako podejrzanej, por. *Hiszpańska prostota, włoska hojność, polski rząd, praskie dworstwo, duńskie państwo, angielska wolność, francuski wstyd, niemiecka pokora, szkocki wczas, moskiewskie słowo, tureckie małżeństwo, włoska wierność, żydowskie nabożeństwo, ariańska miłość – to są wszystkie podejrzane rzeczy* [11].



## NATURA POKORY

W interesujący nas koncept wpisuje się istota pokory.

### Wyściowość

Ważnym wyróżnikiem pokory jest to, że jest ona prazródłem czegoś innego, por. *pochodzić z pokory* [2], w szczególności z pokory zawsze bierze swój początek szlachetność i zacność, por. *Pokora jest matką cnoty* (1581) [8, 11], *Pokora to matka cnoty* [10].

### Własności

Właściwością pokory jest patronowanie ogółowi cnót, por. *Pokora stróżem jest wszystkich cnot* [3], jest ona też rękomią umiejętnego życia człowieka, pozwalającego mu osiągnąć niebo, por. *Pokora święta jest drabina do nieba* (1620) [11]. Operatywność pokory przewyższa inne przedsięwzięcia, por. *Pokora więcej w milczeniu zniewoli niżeli wiele mówiącego słowa* (1658) [11].

### Sprawstwo pokory

W badanych jednostkach wielowyrzutowych pokora uwidocznia się też przez wielorakie swoje sprawstwo. Najpierw jest to siła i moc pozwalająca wiele uzyskać, w szczególności zaś pokonać mocniejszego, por. *Pokora mocniejszego pokona* (1632) [3, 10, 11]; przebić mury, por. *Pokora mury łamie, dawne to przysłowie* (1806) [3, 11], *Pokora mury łamie* [6, 8, 10], [12], a nawet wszystko osiągnąć, por. *Pokorą wszystko zwyciężysz* [8]. Dzięki niej nasze prośby znajdują wysłuchanie, por. *Pokora niebiosa przebija* (1806) [3, 6, 10, 11]; *Pokora niebiosy przebija*; *Pokora przebija niebiosy* [10]; *Pokora niebo przebija* [5]; *Pokora obłoki przebija* [5]. Działanie pokory nie ma żadnych ograniczeń, por. *Pokora wszędy ujdzie* [3, 10], *Pokora wszędy podlezie* [11]. Pokora uzdalnia, prowadzi do mądrości, por. *Pokora czyni mądrogo* [2].

### Następstwa pokory

Skutki pokory mogą być niekorzystne, odwrotne od oczekiwanych, por. *A ty-choś wygrał w pokorze! Iżci po tbie kto chce orze* [2].

### Współobecność pokory z innymi pojęciami

Bogato reprezentowane jest współwystępowanie pokory z określonymi pojęciami. W tym obszarze można wyróżnić kilka kompleksów.

Przejrzyste jest zespalanie pokory ze sferą konfesyjno-religijną: z wiarą, por. *wiara (a, i) pokora* [2], *pokora z wiarą* [2]; ze świątobliwością, por. *pokora i świątobliwość* [2]; z pobożnością, por. *z pobożnością i (z) pokorą* [2]; z modlitwą, por. *pokora i modlitwa* [2], *pokory modlitwa* [2]; z nabożeństwem, por. *pokora (i, a) nabożeństwo* [2], *z nabożeństwem i pokorą* [2]; z pokutą, por. *pokora i pokuta* [2].

Silnie powiązana jest pokora z innymi przymiotami i wartościami: z cnotą, por. *pokora i cnota* [2], *z cnotą pokora* [2]; z prawdą, por. *z pokory i z prawdy* [2]; z miłością, por. *pokora i miłość* [3, 9]. Mieszczą się tu takie zalety, jak: cichość, por. *pokora (a, i) cichość* [2], *z pokory i cichości* [2], *w pokorze(a) (w) cichości* [2]; łagodność, por. *pokora i łagodność* [9], cierpliwość, por. *pokora (a, i) cierpliwość* [2, 9], *w pokorze (a) w cierpliwości* [2], *z pokorą i cierpliwością* [2], *z pokory i cierpliwości* [2], *cierpieć*

w *pokorze* [2], *cierpieć z pokorą* [2]; niewinność, por. *niewinność (a, i) pokora* [2]; czystość, por. *czystość (a, i) pokora* [2], *czystość z pokorą* [2]; skromność, por. *pokora i (a) skromność* [2]; *skromność i pokora* [9], *skromnie z pokorą* [2]; z *skromnością (a, i) (z) pokorą* [2], *skromnie (a, i) (z) pokorą* [2]<sup>10</sup>.

Wyraziste jest współistnienie pokory ze zdolnościami i umiejętnościami: z mądrością, por. *Gdzie jest pokora, tam też jest i mądrość* (1562; ST, Księgi przypowieści) [11]; z myślą, por. *myśl a pokora* [2], *pokora a unizona myśl* [2]. Pokora uwidacznia się w obszarze wolitywnym, osobowościowym i charakterologicznym w przejawach: męstwa, por. *pokora i odwaga* [9]; bojaźni, por. *bojaźń (i, a) pokora* [2]; uniżenia, por. *pokora a poniżenie wolej* [2], *pokora (i, a) uniżenie* [2], z *pokory i (z) uniżenia* [2], z *pokorą i uniżeniem* [2], w *pokorze (i, a) uniżeniu* [2]; uniżenia się, por. *pokora (i, a) uniżanie się* [2]; poniżenia, *pokora (i, a) poniżenie* [2]; *poniżenie (i, a) pokora* [2]; z *pokory i (z) poniżenia* [2]; w *pokorze i (a) w poniżeniu* [2]; poniżenia się, por. *pokora a poniżenie się* [2]; uległości, por. *pełna pokory uległość* [12], *pokora i uległość* [9]; skruchy, por. *pokora i (a, albo) skrucha* [2, 9], *pokora albo umysł skruszony* [2], *pokora z skruchą* [2], w *pokorze z skruchą* [2]; posłuszeństwa, por. *pokora (a, i) posłuszeństwo* [2], *posłuszeństwo i pokora* [2, 9]; układności, por. *pokora i układność* [2]. W odniesieniu pokory do szczerości, prawości, uwydatniana jest: prostota, por. *pokora (i, a) prostota* [2]; w *pokorze (i, a) w prostocie* [2], *pokora a prostota* [2, 9]; uczciwość, por. z *pokorą i uczciwością* [2]; szacunek, por. z *pokorą i uczliwością* 'szacunkiem' [2], *pokora i szacunek* [9]. W postawach i zachowaniu człowieka dostrzegalne jest skorelowanie pokory: z ufnością, por. *pokora i ufność* [9], zgodą, por. *Bez pokory ni ma też zgody* (1954) [11], wdzięcznością, por. *pokora i wdzięczność* [9], radością, por. *pokora i radość* [9], wstydem, por. *wstyd (i, a) pokora* [2], płaczem, por. z *pokorą i płaczem* [2].

Uwidaczniają się powiązania pokory z ubóstwem, por. *pokora i ubóstwo* [2], *ubóstwo i pokora* [9], *ubóstwo z pokorą* [2] oraz miernością, por. *pokora i mierność* [2].

W odróżnieniu od ukazanych wyżej zespołów pokory z określonymi ideami, rozpatrywany materiał ukazuje dywergencję pokory i określonych pojęć. Sprowadza się to do: wskazania pokory w pozycji przeciw komuś lub czemuś, por. *pokora przeciwko komu* [2], *pokora przeciw czemu* [2]; pozycji pokory w przeciwstawieniach wobec czegoś, a mianowicie w sprzeczności z: pychą, por. *pokora ... pycha; z pokory ... z pychy* [2], w *pysze ... w pokorze* [2]; hardością, por. *pokora ... hardość* [2]; *pokora* antonim *hardość* [8], pychą i hardością równocześnie, por. *pycha i hardość ... pokora* [2]; nadętością, por. *pokora ... nadętość* [2]; rozkoszą, por. *rozkosz ... pokora* [2], chwałą, zwłaszcza próżną, por. *pokora ... chwała* [2], *pokora ... próżna chwała* [2], z *próżnej chwały ... w pokorze* [2], *przez próżną chwałę ... w pokorze* [2]; chlubą, por. *pokora ... chluba* [2]; gniewem, por. *pokora ... gniew* [2]; uznaniem, por. *uznanie a pokora* [2]; wywyższeniem, por. *pokora ... podniesienie* [2], *pokora ... wywyższenie* [2], w *wywyższeniu ... w pokorze* [2]; uporem, por. *pokora ... upor* [2], *Porzuć upory, zażyj pokory* (1894) [11]; sromotą, por. *pokora ... sromota* [2]; nikczemnością, por. *Nikczemność się pod płaszczykiem pokory podszywa* [5]; nikczemnością wraz z bojaźliwością

<sup>10</sup> Należy zauważyć, że „W dzisiejszym rozumieniu skromność tylko w jednym ze znaczeń odnosi się do stanu zwanego pokorą (tzn. poczucia własnej małości, braku zarozumiałości)” (Grzegorzczkowska 1993: 32).

i gnuśnością, por. *Insza skromność lubo pokora, insza nikczemność albo bojaźliwość, lubo gnuśność* (1658) [11]; ambicją, por. *Pokora w niebie góruje, ambicja z nieba szyję łamie* (1896) [11]; okrucieństwem, por. *pokora ... okrucieństwo* [2].

Pokora jest w języku polskim wielostronnie znamionowana. Są odwołania do postaci pokory, por. *kształt pokory* [2] oraz jej rodzaju, por. *rodzaj pokory* [9]. Wieloaspektowa jest etykietyzacja cech pokory: *poddana pokora* [*poddany* 'ulegający czemuś'] [2]; *powinna pokora* [powinny 'obowiązujący, należny, słuszny', 3]; *nowa pokora* [2]; *dziwna pokora* [2]; *niezmyślona pokora* [2]; *zmyślona pokora* [2]; *wdzięczna pokora* [2]; *znamienita pokora* [2]; *pokora święta* [2]; *skruszona pokora* [2]; *przezierna pokora* [2]; *niezwykła pokora* [9]; *należyta pokora* [9]. Wskazania na jakość pokory unaocniają zarazem walowanie dodatnie, por. *prawdziwa pokora* [2, 9]; *szczerą pokora*, [8, 12], albo walowanie ujemne, por. *nędzna pokora* [2]; *wilcza pokora* ['łasi się, a źle myśli', 10; 'nieszczerą, nietrwałą', 3]; *owcze odzienie* ['fałszywa łagodność; pokora', 2]; *fałszywa pokora* [8, 9]; *faryzejska pokora* [2].

Językowo utrwalony został stopień pokory, por. *stopień pokory* [9], oraz rozmiar przejawiania się jej, por. *doza pokory* [9]. Konkretnie poświadczenia tegoż mają wartość dodatnią, por. *głęboka pokora* [2, 8, 9, 12]; *niewymowna pokora* [2]; *niewysłowiona pokora* [2]; *niesłuchana pokora* [2]; *wielka pokora* [2, 5, 9]; *duża pokora* [9], jak też wartość ujemną, por. *pomierna pokora* [pomierny 'umiarkowany (ujęciu ilościowym lub wartościującym)', 2]; *odrobina pokory* [9]; *podlejszy w pokorze* [skromny, ubogi, nic nieznaczący, 3].

## POKORNOŚĆ

Pojęcie POKORNOŚCI ujawnia się w małowartościowych związkach wielowartościowych. W wyrazistym, choć niewielkim zakresowo językowym obrazie pokorności uwidaczniają się – podobnie jak w przypadku pokory – przejawy postaw pokorności człowieka oraz różnoaspektowa charakterystyka pokorności.

## POSTAWA POKORNOŚCI

### Ku pokorności

W niniejszym aspekcie wskazywane jest nabywanie pokorności, por. *uczyć się [od kogoś] pokorności* [8].

### Bycie w pokorności

W odniesieniu do czyjejś pokorności, por. *pokorność czyja* [2], uwidacznia się formacja pokorności, por. *duch pokorności* [2].

### Pokorność w życiu człowieka

Analizowany materiał poświadcza postępowanie zgodnie z pokornością, przestrzeganie czegoś w pokorności, por. *pilen pokorności* [2]. W szczególności manifestowane jest to w okazywaniu pokorności, w znakach pokorności, por. *chylić głowę z pokornością* [8]; *zdyć czapkę z pokornością* [8]. W zachowaniach społecznych uchwytne jest nastawienie na pokorność, jej celowość, por. *dla pokorności* [2],

uwyrażniane są podejmowane w pokorności akty mowy o różnej intencjonalności, por. *prosić w duchu pokorności* [2]; *prosić* [o coś] w *pokorności* [8]; *błagać* [o coś] w *pokorności* [8], a także działania realizowane z pokornością, por. *oświadczyć* [coś] z *pokornością* [8]; *przepraszać z pokornością* [8]; *przyjmować* [kogoś] z *pokornością* [8]; *potraktować* [kogoś] z *pokornością* [8].

## NATURA POKORNOŚCI

Wskazania na charakter pokorności odnoszą się do jakości pokorności zarówno w waluuowaniu dodatnim, por. *otwarta pokorność* [8]; *głęboka pokorność* [2, 8], jak też ocenianej ujemnie, por. *fałszywa pokorność* [8].

Odnotowanie następstw pokorności jest incydentalne, por. *I pies dla swej pokorności dostawa sobie żywności* (1522) [11].

## Zakończenie

Z etymologicznego stanowiska pokora to, „najpierw termin sądowy [...], nazwa aktu publicznego przyznania swojej winy i przeproszenia pokrzywdzonego za wyrządzoną mu szkodę”, następnie „od XV-1 też termin religijny (= łc. *humilitas*); †*pokora* : †*po-koriti* (sę)”, który „w znaczeniu religijnym zastępuje stp. *śmiara*” (Bańkowski 2000: 682)<sup>11</sup>. Generalnie, odczasownikowa (od przedrostkowego \**po-koriti*) forma prasłowiańska rzeczownika \**pokora* występuje w znaczeniu ‘uległość, upokorzenie’ (Boryś 2005: 457), w jej polu są też m.in.: *śmiara* ‘uznawanie własnej niższości, uległość, pokora’ [1], *cichota* ‘skromność, pokora’ [1], *niskość* ‘skromność, pokora’ [1], *prostność* ‘pokora, uległość’ [1], *ukorzenie* ‘pokora, uniżenie się’ [1], *nabożeństwo* ‘pokora, skrucha’ [1], a także takie leksemy potoczne, jak: *baraniłość* ‘bezmyślna pokora, potulność’ [17], *mores* ‘dyscyplina, posłuszeństwo, pokora’ [17].

W związku z nakreślonym w niniejszych rozważaniach obrazem POKORY i POKORNOŚCI w ukształtowaniu jednostek wielowyrazowych, zasadne wydaje się w pierwszej kolejności odniesienie się do ujmowania tych pojęć w definicjach słownikowych. Uzyskują one w języku polskim znaczenia warunkowane wieloma semantycznymi wyznacznikami komponentowymi, które odnoszą się do: uznania własnej małości [1] albo poczucia małego znaczenia [2] lub poczucia własnej małości w stosunku do kogoś, czegoś [7], uznania [1] albo poczucia własnej niższości [2] lub poczucia własnej niższości w stosunku do kogoś, czegoś [7]. W krąg semantycznych wskaźników wchodzi też: uległość [1, 2, 6], uległość wobec przeciwności, przykrych doświadczeń [7], brak zarozumiałości [1, 6], brak pychy [6], uniżoność [2, 6], uniżoność nieobłudna i niepodła [5], skromność [2]<sup>12</sup>, skrucha [5], potulność [6]. Pokora ujmowana jest jako „stan psychiczny polegający na odczuwaniu własnej małości, niższości” [6] albo jako „uniżona, uprzejma postawa wobec kogoś, czegoś wynikająca z poczucia własnej małości, niższości” [8]. Jest też

<sup>11</sup> Uogólniająco – pokora rozumiana jako ‘publiczne upokorzenie się winowajcy, najczęściej zabójcy, i prośba o przebaczenie’ [1] oraz jako „jedna z cnót chrześcijańskich” [2].

<sup>12</sup> Por. *nieskromnie* ‘bez pokory, zarozumiale’ [2], *nieskromny* ‘zarozumiały, bez pokory, pyszny’ [2].

ona określana poprzez: brak buntu wobec przeciwności [6, 7], brak buntu wobec przykrych doświadczeń [7], brak buntu, sprzeciwu wobec przeszkód, przeciwności [8], świadomość własnych ograniczeń i słabości skłaniająca do niesprzeciwiania się życiowym koniecznościom [9]. Z kolei w słownikowych definicjach *pokorności* (XV w., od *pokora* w sensie religijnym, zob. Bańkowski 2000: 682) znajdujemy wskazanie na: uznanie własnej małości [1]; uznanie [1] albo poczucie własnej niższości [2]; uległość [1, 2]; uniżoność [2]; uniżoność nieobłudną i niepodłą [5]; brak zarozumiałości [1]; skromność [2]; skruczę [5]. Pokorność jest więc „uniżoną, uprzejmą postawą wobec kogoś lub czegoś, wynikającą z poczucia własnej małości, niższości” [8]. W definiowaniu pokorności uwzględniany jest też brak buntu, sprzeciwu wobec przeszkód i przeciwności [8].

Przedłożone dociekania poświadczają bogaty materiał połączeń wielowyrzowych, na którym oparto rozważania nad pokorą<sup>13</sup> i pokornością. W świetle rozpatrywanych jednostek kolokacyjnych, frazeologicznych i paremicznych wyjawia się wielowymiarowo i wielostronnie pojęcie POKORY i POKORNOŚCI w dawnej i współczesnej polszczyźnie. W najogólniejszym ujęciu w uobecnianej postawie pokory<sup>14</sup> w życiu człowieka jest jej wyrażanie oraz są jej znaki, jest jej formowanie i ukształtowanie, bycie i trwanie w niej, zauważalny jest jej brak, jest wreszcie pokorność lub niepokorność człowieka<sup>15</sup>. Uszczegóławiając wyróżnioną – jedną z dwóch zasadniczych – płaszczyznę przejawów postawy pokory człowieka, w jej wieloaspektowym wypełnieniu wskazać trzeba na nastawienie na pokorę, jej uformowanie, jej manifestowanie oraz wyrażanej postawy, a zarazem na nabywanie pokorności, jej formację, manifestowanie, na postępowania zgodnie z nią oraz przestrzeganie czegoś w pokorności. Charakterystyka pokory z kolei odzwierciedla jej istotę w byciu prazródłem czegoś innego, w jej właściwościach, sprawstwie i skutkach, we współobecności z konkretnymi pojęciami, zaś naturę pokorności określają jej właściwości i następstwa.

Odwołując się do postawionego „w artykule o znamiennym tytule” (Puzynina 1992: 164) pytania „Czy pokora znaczy uniżoność, uległość?” (zob. Minikowska 1995: 105), trzeba zauważyć, że powyższe ustalenia potwierdzają w zasadniczych wymiarach semantyczne składniki ujęć definicyjnych pokory i pokorności<sup>16</sup>, uwyraźniając niektóre komponenty obecne w nich incydentalnie, np. dobrze zauważalne są poświadczenia pokory w przeciwstawieniach wobec pychy, a nade wszystko istotnie je dopełniają, nakierowując w szczególności na liczne powiązania pokory z określonymi ideami.

<sup>13</sup> We wskazanej dwutorowości etymologicznej.

<sup>14</sup> Z założeniem, że „postawa oprócz dyspozycji psychicznej musi zawierać w sobie działanie, dążność do realizacji tej dyspozycji” (Zaron 1985: 8).

<sup>15</sup> Por. *niepokornik* ‘człowiek cechujący się brakiem pokory, uszanowania’ [1].

<sup>16</sup> Należy przy tym mieć na uwadze, że w tych zdefiniowaniach odbija się nieuwzględniana tu (zgodnie z przyjętym założeniem rozpatrzenia jednostek wielowyrzowych) wielotorowa gama znaczeń oddawanych – jak zauważono już wyżej – w synonimach, bliskoznacznikach i derywatach, a także wynikająca z kontekstów, szerzej zob. Minikowska 1995: 107–108, 114–115.



## Źródła

- [1] *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Wrocław 1953–2002.
- [2] *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–37, red. M.R. Mayenowa, F. Peplowski, K. Mrowciewicz, Wrocław 1966–2016.
- [3] Linde S.B.M., *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Lwów 1807–1814/1854–1860.
- [4] *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., cz. 1–2, Wilno 1861.
- [5] *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- [6] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- [7] *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- [8] *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowa, t. 1–50, Poznań 1994–2005.
- [9] *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, Kraków 2007–, <http://www.wsjp.pl> (dostęp: 12.03.2021).
- [10] Kolberg O., *Przysłowia*, Warszawa 1977.
- [11] *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, red. J. Krzyżanowski, t. 1–3, Warszawa 1969–1972.
- [12] Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa 1967.
- [13] Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyrażenia, zwroty, frazy*, Warszawa 2004.
- [14] Bąba S., Dziamska G., Liberek J., *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 1995.
- [15] Głowińska K., *Popularny słownik frazeologiczny*, red. nauk. T. Piotrowski, Warszawa 2001.
- [16] Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (oprac.), *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2005.
- [17] *Słownik polskich leksemów potocznych*, red. W. Lubaś, t. I–V, Kraków 2002–2009.

## Bibliografia

- Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- Bernard z Clairvaux, 1991, *O stopniach pokory i pychy*, Kraków.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Grzegorzczuk A., 1989, *Etyka w doświadczeniu wewnętrznym*, Warszawa.
- Grzegorzczukowa R., 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Grzegorzczukowa R., 1993, *POKORA, PYCHA i pojęcia pokrewne*, [w:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin, s. 23–39.
- Janukowicz M., 2008, *Pedagogiczny kontekst pokory*, Częstochowa.
- Majkrzak H., 1999, *Chrześcijańska pokora*, Kraków.
- Müldner-Nieckowski P., 2007, *Frazeologia poszerzona*, Warszawa.
- Minikowska T., 1995, *Czy pokora znaczy uniżoność, uległość?*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” XXVII. Nauki Humanistyczno-Społeczne 190, s. 105–139.

- Przybylska R., 2020, *Kolokacje a analiza semantyczna wyrazu*, „LingVaria” XV (2), s. 43–51.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Zaron Z., 1985, *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej (Kochaj bliźniego swego)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Zatorski W., 2008, *Pokora*, Kraków.
- Zgółka T., 1991, *Język jako filtr aksjologiczny*, [w:] *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży. Materiały ogólnopolskiej konferencji: „Zróżnicowanie języka dzieci i młodzieży z uwzględnieniem czynników środowiskowych, kulturowych, regionalnych i etnicznych”*, Warszawa 21–22 października 1991 r., red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 9–18.

### **Humility and Being Humble in the Polish language (in the light of collocation, phraseological and paremical units)**

#### **Abstract**

The main intention in the presentation of Humility and Being Humble in the Old and Contemporary Polish language is to reveal the formation and consolidation of these concepts in the minds of language users. The subject of the review are multi-word units – collocation, phraseology and paremism. In the image of Humility and Being Humble, two fundamental planes are distinguished. The multifaceted fulfillment of the manifestations of a human attitude boils down to: an attitude towards humility, its formation, its manifestation and the attitude expressed; in the case of humility – to acquire it, form it, manifest it, act in harmony with it, and obey something in humility. You express the nature of humility as the source of something else, the perpetration, effects, coexistence with certain concepts; humility determines its character and consequences.